

ספר
עדות לישראל
שירותא דעלותא

נישואין * ברית מילה * פדיון הבן

ספר

עדות לישראל

"שירותא דצלותא"

מכיל

מחקרים, דיונים, ובירורים בהלכה, מנהגים
ומנהגים בהלכה, ובירור מקורות התפלות והברכות

בסדר

נשואין, ברית מילה, פדיון הבן

אספתי וחברתי בחסדי ה' אתי

יעקב בן הקדוש רבי ישראל חנוך הי"ד

ורדיגר

(מחבר הסידור "צלותא דאברהם")

מהדורה מחודשת

והוספנו במהדורה זו הגהות מכ"ק

אדמו"ר בעל ה"פני מנחם מגור" זצ"ל על גליונות הספר

נערך נסדר והובא לדפוס ע"י בנו

אברהם ורדיגר

ירושלים תשס"ד

מכון להנצחת מורשת חכמי פולין זצ"ל-הי"ד

רח' עמוס 4, בני-ברק 51366, טל. 5705437

©

כל הזכויות שמורות

אברהם ורדיגר

ירושלים - רח' שאולזון 32

COPYRIGHT © 2004

A. VERDIGER

JERUSALEM

SHAULSON 32

תוכן הענינים

ז	מכתבי תהילה
י	דברים אחדים
יא	פתח דבר
יד	תוכן הענינים המפורט
יט	עדות לישראל - נשואין
קמז	עדות לישראל - ברית מילה
רכה	עדות לישראל - פדיון הבן
רצב	נוסח כתובה דאירכסא
רצד	הגהות כ"ק אדמו"ר בעל ה"פני מנחם" מגור זצ"ל
רצט	מפתחות לפי סדר א"ב

מכתבי תהלה

דוב בעריש ווידענפעלד

אבדק"ק טשעבין ור"מ דישיבת כוכב מיעקב

כעת בעיה"ק ירושלים תובב"א

רחוב אבן שפרוט 12 (רחביה)

ת.ד. 7037

ב"ה ירושלים ג' כסלו תשכ"ד

כבוד

ידידי הרה"ג הרה"ח יקר הערך

מגזע תרשישים ואראלים וכו'

מו"ה יעקב ורדיגר שליט"א

אחדשה"ט

הגיעני עלים לתרופה מספר החשוב עדות לישראל אשר מע"כ מעלה עתה על מזבח הדפוס והם גלוי מקורות והארות למנהגי ישראל על עניני נשואין, ברית מילה ופדיון הבן, וכבר אתמחי גברא בהערותיו והארותיו להסידור צלותא דאברהם מכ"ק זקנו הגה"ק מטשעכאנאווי זצ"ל, וכן מעשהו בספרו זה. והריני ברכה כי יזכהו השי"ת לברך מהרה על המוגמר לתועלת הרבים.

כ"ד ידירו המצפה לגאולה וישועה שלמה

דוב בעריש ווידענפעלד

יצחק יעקב ווייס

אבד"ק מנשסטער והגליל

(כעת הראב"ד דביד"צ של העדה החרדית בעיה"ק)

ב"ה יום א' אסרו חג הפסח תשכ"ח לפ"ק.

שוכט"ס למעכ"כ הרב הגאון המפורסם וכו'
מוה"ר יעקב ורדיגר שליט"א חוב"ק בני ברק, תובב"א.

אחדשה"ט כמשפט, מה נכבד לנגד עיני בקבלי את השלושה ספרים, ב' חלקי הסידור של צלותא דאברהם והספר עדות לישראל, בחול המועד העבר, וממש ניתוסף לי הרבה שמחה על שמחת החג, בקראי מעט בהם, לפי מיסת הפנאי, וזיכה הרבים בברכה משולשת בסדר התפלה של זקנו הסבא קדישא מטשכנאו זלה"ה, והמבורר בבאר היטב ע"י נכדו ותלמידו הוא זקנו הגה"צ מזאוורציע זלה"ה, ותוספת לשבח מאת כהד"ג שליט"א. ועוד הוסיף להניף את ידו הגדולה בספר עדות לישראל, שנאצר בכולם אוצר גדול, לברר וללבן כל מקורות התפלה ומשפטה, בכל כללי ופרטי ודקדוקי, ולהיות דקדוקי המלות עולות בקנה אחד עם הכונה הרצוי. ודבר גדול עשה בזמנו ובעטו גם בשלש הלכות שבספרו רב הערך עדות לישראל, וכמעשהו בראשונות כן בזה. ישלם ה' גמולו ויתברך בכל טוב ע"ע.

ובוודאי הייתי רוצה לבוא בכתובים באיזו הערות לעבודתו הרבה, אך הטרדות שעלו עלי עכבוני כעת, ובל"נ עוד חזון למועד, ובינתים הנני שולח לכב' ספרי שו"ת מנחת יצחק האחרונים, אשר ימצא איזה ענינים הנוגע לספר עדות לישראל. ואף בב' חלקים הראשונים יש איזה ענינים הנוגע להנ"ל, אך אין נמצאים עוד אצלי לשלוח, ונמצאים שם אצל יחידים וגם בספריות, ואולי גם אצל מר חיים גיטלר החלק ב'. ובזה הנני דושה"ט וחותרם בכל חותמי ברכות ובברכת תודה על מנחתו הנ"ל.

יצחק יעקב ווייס

ב"ה, ראש חודש טבת, שנת תשכ"ד

הנה הראה לי הרה"ג המהולל מו"ה יעקב ורדיגר שליט"א הידוע כמחבר הסידור "צלותא דאברהם" לזקנו הגאון הצדיק זצ"ל, עם הערות מחוכמות בשם "שירותא דצלותא", ספר חדש שלו בשם "עדות לישראל". ספרו זה מפרש את הברכות והתפילות עם כל המנהגים לפרטיהם על עניני נשואין, ברית-מילה ופדיון הבן. עיינתי קצת בספרו והוטבו הדברים בעיני מכל הבחינות. המחבר דידן אשר הראה את כחו וכשרונו ב"שירותא דצלותא" חשף הרבה מקורות לסדר הברכות והמנהגים בענינים האלה וגם חקר על כל פרט ופרט למצא יסודו בספרי ראשונים ואחרונים.

לכן הנני אומר למחבר דידן יישר כחך וחילך לאורייתא, מעריך אני את גודל שקידתו לפענח סתומות ולמצוא מקור נאמן לכל מנהג ישראל. מברך אני אותו כי יזכה להפיץ את ספרו זה בישראל, למען יכירו כולם את חשיבותם של מנהגינו שיסודם בהררי קודש. יחולו ברכות על ראשו ויזכה להוציא עוד ספרים חשובים באותו הכיוון כי ד' הטובה עליו, לחבב את הברכות ומנהגיהן על הצבור.

איסר יהודא אונטרמן

הרב הראשי לתל אביב-יפו והמחוז

הרב שלמה יוסף זיין

ירושלים, יונה הנביא 5

כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה, עדיין עושים אותה בשמחה - שלש המצות הללו, נשואין, ברית מילה ופדיון הבן, נוהגים כל ישראל לעשותן בפומבי ובשמחה, ומתוך כך רבו המנהגים, מלבד פרטי ההלכות והדינים השונים, וכולם יסודתם בהררי קודש ושרשם ממקורות קדושים, אלא שמרוב ההרגל נשתכחו המקורות ונתעלמו הטעמים.

ועל כן בואו ונחזיק טובה להרה"ג חכם וסופר כש"ת ר' יעקב ורדיגר שליט"א, שעמל וטרח ויגע והוציא ספר "עדות לישראל" על שלש מצות הללו, על סדריהן ומנהגותיהן והלכותיהן עם הנימוקים והטעמים והמקורות וחילופי הדעות וחילופי המנהגים שבכל דבר. והרי הספר שוה לכל נפש, בין לתלמידי חכמים שתורתם אומנותם, ובין להקהל הרחב, וכולם יהנו ממנו רב תועיה.

כבר אתמחי גברא בסדור צלותא דאברהם למר זקנו הגאון הצדיק זצ"ל עם הביאור הרחב "שירותא דצלותא" שלו, ועכשיו הרי הוא מזכה את הרבים בספרו החדש שלפנינו, וזכות הרבים תלוי בו.

שלמה יוסף זיין

ב"ה, ירושלים, כח אדר תשכ"ב

דברים אחדים

הפעם אודה להשם יתברך כי זכיתי להגיש מנחה חדשה לקהל עדת ישראל והוא ספרי זה אשר בשם "עדות לישראל", יכונה, על שם אדוני אבי מורי הקדוש הרה"ח ר' ישראל חנוך הי"ד בן הרה"ח ר' שמחה בונים הי"ד, זכרם לברכה, שנספו על קידוש השם יחד עם ששת מיליוני אחינו ואחיותינו הקדושים, הי"ד.

ספרנו זה, הוא הרביעי בסידרת הספרים פרי עטי. שזכיתי להעשיר בהם את ספרות הקודש שלנו, והוא מכיל, כמפורט בשער, בירור מקור הברכות והתפילות, בירורי הלכה, של הנושאים הנידונים, המחקרים על המנהגים, בהלכה וסתם מנהגים הנוהגים בסדר: נשואין, ברית מילה ופדיון הבן.

כבר חוברו ספרים יקרי ערך, על נושאים אלה, ואותם הזכרתי בספרנו, וכמובן שהשתמשתי בהם בעיבוד החומר, ברם, עם כל הכבוד למחבריהם ז"ל, ניתן לומר - שהשאירו כר נרחב לעבודה נוספת בשדה הגלויים ולהרחבת היריעה של החיפושים - באורך, בעומק וברוחב, ועד כמה שאני הצלחתי ב"ה להרחיב את תחום הגילויים, יוכח לדעת כל המעיין בספר זה שלפנינו.

ודרך עבודתי ב"שירותא דצלותא", כאן - כעבודתי ב"שירותא דצלותא" המעטר את סידורנו "צלותא דאברהם" המיוסד בעיקרו על נוסח וסדר שהתפלל הסבא קדישא זצוק"ל הנודע בשם הצדיק מטשעכאנאוו, והמבורר ע"פ ההלכה והקבלה ע"י נכדו ותלמידו, הוא זקני הגאון הצדיק הרממ"ח לנדא זצ"ל, אבדק"ק זאווערציע, פולין.

ואני תפילה - שזכות אבותי הקדושים, נוחי עדן זכרם לברכה, תעמוד לי ולזרעי, ושאזכה להמשיך בעבודת הקודש ולהוציא לאור עולם, את שאר חלקי הסידור "צלותא דאברהם", עם ביאורי "שירותא דצלותא" וכן המחזורים על הזמנים המקודשים וימים נוראים, כדי להגדיל ולהאדיר את תורת התפלה וקדושת המנהגים בישראל.

יעקב בהרה"ח הקדוש רבי ישראל חנוך הי"ד ורדיגר

תל-אביב, חודש סיון תשכ"ג

פתח דבר

אודה לה' בכל לבב, בסוד ישרים ועדה, על אשר זיכני, להגיש מנחה למוקירי אורייתא, את הספר היקר והמיוחד "עדות לישראל", לאבי מורי הרה"ג החסיד רבי יעקב ורדיגר זצ"ל, המכיל מחקרים, דיונים ובירורים בהלכה, מנהגים ומנהגים בהלכה, בירור מקומות התפללות והברכות, בסדר: נשואין, ברית מילה, פדיון הבן.

זקני, אביו של אבי מורי זצ"ל, הרה"ח רבי ישראל חנוך הי"ד, ניספה על קידוש השם, בעת חורבן יהדות אירופה הי"ד ועל שמו "עדות לישראל, יכונה.

הספר "עדות לישראל" הופיע לראשונה בשנת תשכ"א, והופץ בכמה מהדורות, ומכבר אזל מן השוק. מזה זמן רב, שאפתי להוציאו לאור בהוצאה מיוחדת וחדשה, לתועלת הרבים ודרישת הצבור ולא אסתייעי מילתא.

אבי מורי זצ"ל החל לעסוק בהפצת תורתו ובמנהגיו בקודש של ראש ותפארת משפחתנו, הגה"ק הסבא קדישא הצדיק רבינו אברהם זי"ע מטשעכאנאוו, מיד אחרי הסתלקותו של זקנו הגאון הצדיק רבי מנחם מענדל חיים לנדא זצ"ל, אדמו"ר מזאווערציע, בשנת תרצ"ו, אשר בביתו גדל, התחנך ולמד תורה מפיו, לאחר שהתייתם מאמו ע"ה, בהיותו בן שמונה ימים.

כידוע התחנך זקנו הגה"צ מזאווערציע זצ"ל, על ברכי זקנו הסבא קדישא הצדיק מטשעכאנאוו זי"ע.

וכך מתאר אבי מורי זצ"ל, בהקדמתו לספר "ויעש אברהם", אשר הופיע בעריכתו, בשנת תרצ"ו בפולין - את אהבתו וקשריו של זקנו הגה"צ מזאווערציע זצ"ל, לזקנו הגדול הסבא קדישא הצדיק זי"ע, וזה לשונו:

"וכבר מימי טל ילדותו הרגיש נטיה מיוחדת ואהבה יתירה, לזקנו מאור הגולה זי"ע, ומיום עמדו על דעתו, היה מסתופף בצל קדשו ומתאבק בעפר רגליו, ובו במידה, גם זקנו הגדול אהבהו. הרגיש בו עוד בנערותו נצני כשרונותיו, ראה בו כלי מוכשר לקבל תורת האבות, ולירשה כנכסי צאן ברזל, העוברים ומתנחלים מאבות לבנים. על כן החליט ליקח את גורל חינוכו בידיו, זאת אומרת לחנכו בעצמו, ולחכמו בתורה ויראה, למטרה זו אספהו לביתו וילמדהו אורחות חיים בכל מקצועות התורה, בחומש רש"י החל, ובפולפולים עמוקים ונפלאים בש"ס ופוסקים כלה".

ואת אהבתו הגדולה למורשתו ולדרכו בקדוש של הצדיק זי"ע, הוריש זקנו הגה"צ

מזאווערציע זצ"ל, לנכדו ותלמידו האהוב עליו כבנו - הנו אבי מורי זצ"ל, אשר התחנך בביתו, ולא זזה ידו מתוך ידו, והוא אשר זכה להמשיך ולהפיץ את תורת אבותיו ע"ה והגישם למוקירי אורייתא ורחימי'.

את הספר "זיעש אברהם", ואת ההגדה של פסח "ברכת אברהם" הספיק אבי מורי זצ"ל, לערוך ולהו"ל, עוד לפני חורבן יהדות פולין הי"ד, ולאחר שזכה בחסדי השם אחרי השואה הנוראה, לעלות לארץ הקודש בשנת תש"ח, עזב את כל עיסוקיו והתמסר כולו להפצת תורת אבותיו הק' נ"ע, ואז החל לחבר והוציא לאור את הספר "זכותא דאברהם", המכיל תולדות דשושילתא קדישתא לבית הצדיק זי"ע, בהמשך השנים הופיעו שני הכרכים הראשונים של הסידור "צלותא דאברהם" - שירותא דצלותא, לתפילות חול, את הספר "עדות לישראל" עם "שירותא דצלותא" אשר לפנינו. וספר "נר שבת" בענין הדלקת נרות שבת קודש.

עם הופעת הסדור "צלותא דאברהם" על מהדורותיו ועל חלקיו שהופיעו עד היום, התעשרה הספרות בעניני תפילה - עושר רב, ושירות גדול עשה אבי מורי זצ"ל לצלותא, בפירושו המופלא "שירותא דצלותא", לגילוי מקורות לתפילה ומנהגים, אוצר בלום של בירור נוסחאות, ועוד לא היה כבושם הזה, לברר ולהבהיר, כל המקורות הגלויים והנסתרים, לכל הנוסחאות, לכלליהם לפרטיהם ולמנהגיהם הרבים, הנבלעים בכל דף ודף - באותיות מלאות התוכן.

אבי מורי זצ"ל, טרם הסתלקותו, הפקיד בידי את כל כתביו הרבים מעזבונו הרוחני, וכאשר עיינתי במורשתו הרוחנית, כתבי"ד קדשו, התעוררתי להקדיש חלק מזמני לעיסוק בכתביו המרובים, ומצאתי אור מבהיק, של אוצרות בלומים, של תורה וחכמה, אור מופלא, אור מעלה, שהותיר אחריו ברכה, אבי מורי זצ"ל, ביניהם המשכים של הסידור "צלותא דאברהם" על תפילות שבת קודש עם ביאורי "שירותי דצלותא", וכן מחזורים לתפילות חג וימים הנוראים - "צלותא דאברהם" - "שירותא דצלותא", כדי להגדיל ולהאדיר את תורת התפילה וקדושת המנהגים בישראל.

בחסדי השם, זכיתי מאז הסתלקותו של אבי מורי זצ"ל לסדר, לערוך ולהו"ל, שלושה חלקים נוספים של "צלותא דאברהם" על תפילות שבת קודש (החלק הרביעי אי"ה בהכנה), וכן הופיעה בהוצאה מחודשת ומורחבת הגדה של פסח "ברכת אברהם", עם שני פירושים - "חסד לאברהם" לסבא קדישא מטשעכאנאו זי"ע ו"עטרת זקנים" לזקננו הגה"ק מזאווערציע זצ"ל.

וכעת מוגש הספר "עדות לישראל" - שירותא דצלותא על נשואין, ברית מילה ופדיון הבן, בהוצאה מחודשת. "כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה, עושים אותה בשמחה,

שלושת המצוות שדן בהן ספרנו - נשואין, ברית מילה ופדיון הבן, נוהגים כל ישראל לעשותם בפומבי ובשמחה, מתוך כך רבים בהן המנהגים, פרטי ההלכות והדינים, שכולם יסודם בהררי קודש ושרשיהם ממקורות קדושים" (לשון באחד ממכתבי תהילה).
יהי רצון וירבו שמחות בישראל, ונגאל בס"ד בגאולת ישראל שלמה, בב"א.

ברכה והוקרה, לידיד נפשי הנעלה, תומך תורה ולומדיה, הר"ר יהושע בהר"ר פרץ טאגער שליט"א ורעייתו המכובדה לאי"ט, מנכבדי קהילת לונדון, על סיועם להופעת הספר.

יישר כח ליד"נ, הרה"ג ר' דוד אברהם מנדלבוים שליט"א על חלקו בעריכת הספר.
ברכת יישר כח לידידי היקרים והחשובים בני כ"ק אדמו"ר בעל ה"פני מנחם" זצ"ל זי"ע מגור, שהואילו למסור לי את הגהותיו על גליונות הספר האישי שלו. תודה מיוחדת לנכדו, הרה"ג ר' מיכאל ארי' ראנד שיחי' על טרחתו בהעתקת ההגהות.

תבוא על הברכה, זוגתי היקרה, מרת חיה תחי' בת חמי ת"ח מובהק הרה"ח ר' מרדכי הי"ד, המלווה אותי בכל דרכי ומעשי, בחכמה ובתבונה.
"רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה".

ויבואו על הברכה, בנינו ובנותינו, חתננו וכלותינו וכל יו"ח צאצאינו שיחי' לאוי"ט, לחיים טובים ולנחת.

תפילתי לשוכן במרומים, שנזכה כולנו ביחד, לרוות נחת ואושר, מתוך בריאות ואריכות ימים.

יהי רצון, וזכותו של ראש ותפארת משפחתנו הסבא קדישא, הצדיק "אברהם רחמימי", רבנו אברהם זי"ע, תעמוד לנו לעד, ויקוים בנו מקרא שכתוב: "לא ימוש מפיו ומפי זרעך ומפי זרעך, אמר ה' מעתה ועד עולם", ונזכה במהרה לראות בנחמת ציון וירושלים.

ירושלים ת"ו, י"ד בתמוז תשס"ד
יומא דהילולא הכ"ג לאאמו"ר זצ"ל.

אברהם, בהגה"ח המחבר רבי יעקב זצ"ל, ורדיגר

תוכן הענינים המפורט

סדר נשואין:

מבוא

כא

פרק א: השבת שלפני החתונה

כג

עליה לתורה

כג

זריקת אגוזים וצמוקים

כז

החתן אינו יוצא לבדו

כז

פרק ב: הצום

(בירורים)

כז

תפלת ענינו

כט

ודוי

כט

קבלת התענית

כט

השלמת התענית

כט

הימים שלא מתענים בהם

ל

כוונת התענית

ל

פרק ג: הכתובה

(בירורים)

לא

ג. סכום הכתובה

לג

ד. כתובה מדאורייתא

לד

ה. כתיבת הכתובה קבלת קנין והחתמת העדים

לו

ו. קריאת הכתובה

לט

ז. מסירת הכתובה

מב

פרק ד: החופה

(בירורים)

מו

חופה מקושטת

נג

חופה תחת כיפת הרקיע

נד

פרק ה: הכוס

(בירורים)

נז

א. טעימת היין

סד

ב. שבירת הכוס

סז

פרק ו: הטבעת

(בירורים)

סט

פרק ז: הסעודה מנהגים ומנהגים מכוח דין

עה

א. סעודת מצוה

עז

ב. אבי הכלה עושה הסעודה

פ

ג. החתן יושב בראש

פא

ד. החתן בוצע

פא

ה. דרשת החתן

פב

ו. דורון דרשה

פג

ז. כלי ניגון בסעודה

פד

ח. החזן עושה מי שבירך

פה

ט. מצוה לשמח חתן וכלה

פז

שבעת ימי המשתה

צ

פרק ח: מנהגים לפני החופה

צ

א. קבלת פנים

צב

ב. כסא הכלה

צב

ג. תפלת מנחה

צב

ד. כסוי ראש הכלה

צד

ה. לבישת הקיטעל

צה

ו. ברכת ההורים

צו

ז. השושבינין

צח

ח. נרות בחופה

צח

ט. החתן בראשונה

צט

י. "ברוך הבא"

ק

פרק ט: מנהגים בשעת החופה

ק

א. הסיבוב המשולש

ק

ב. מי אדיר

קא

ג. עמידת הכלה לימין החתן

קב

ד. עמידה בשעת החופה

קב

ה. אל מלא רחמים

קג

ו. ברכת אירוסין

קג

ז. הקידושין

קג	ח. מזל טוב
קג	ט. הקראת הכתובה
קג	י. מסירת הכתובה
קד	יא. ברכות נשואין

קד	פרק י: מנהגים אחרי החופה
קד	א. הולכת הכלה לחדר היחוד
קה	ב. הייחוד

	פרק יא: הברכות
קז	(בירורים)
קז	ברכת אירוסין
קט	ברכת חתנים
קי	ברכת אירוסין
קיח	ברכת חתנים

	ברכת המזון של סעודות נשואין ושבעת ימי המשתה
קכו	(בירורים)
קכז	א. מזיגת הכוס
קלב	ב. דוי הסר
קלד	ג. שהשמחה במעונו
קלז	ד. פנים חדשות

קמד	מנהגים
-----	---------------

	סדר ברית מילה:
קמט	מבוא
קמט	מקור המצוה
קמט	טעמי המצוה
קנא	מי מל את אברהם אבינו?
קנג	מתי נימול
קנד	מנהגים לפני הברית
קנד	שלום זכר בליל שבת:
קנו	ליל שמורים
קנח	סעודה בליל שמורים

קעז	מנהגים שלישי למילה
-----	---------------------------

קעז	מדור הבירורים פרק ג
קצט	מנהגים בהלכה: (וסתם מנהגים)
קצט	המוהל עובר לפני התיבה
ר	תחנון ונפילת אפים
רא	תפלין
רב	זמני המילה
רד	מילה בעשרה
רה	הדלקת נרות
רז	כסא של אליהו
רי	סנדקאות
ריג	סדר הכיבודים
ריד	הטמנת הערלה בחול
רטז	סעודת ברית מילה
רכ	מילת נפלים
רכא	מילת גרים
	סדר פדיון הבן:
רכז	מבוא
רכז	מצות עשה
רלט	טעם המצוה
רמ	סכום הפדיון
רמג	מאימתי התחילו
רמז	שהחיינו:
רמח	הברכה על הכוס:
רנ	ברכת כהנים:
רנד	הכהן יושב
רנד	הסעודה:
רסח	סדר הפודה את עצמו: (בירורים)
רעא	סדר הפדיון על ידי שליח:
רעו	סדר הפדיה שלא במקום הילד:
רפא	אוסף דינים (בירורים)
רפא	יום הפדיון
רפז	פדיון ומילה הבאים כאחד:

עדות לישראל

נשואין

עדות לישראל - עניני נשואין

מבוא

גם לבני נח כתיב ודבק באשתו, מכאן מצוה להיות לו אשה מיוחדת לשמו ואפילו לבני נח*^(*). ועיין רמב"ם הלכות מלכים פרק ט הלכה ה.

ואלה הם דברי הרמב"ם בהל' אישות (פ"א ה"א): קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא לישא אותה, מכניסה לתוך ביתו ובועלה בינו לבין עצמה ותהי' לו לאשה. כיון שנתנה (הנז"ן בחיריק) תורה, נצטוו ישראל - שאם ירצה האיש לישא אשה, יקנה אותה תחלה בפני

א. כתוב בתורה (בראשית א, כח) "ויברך אותם אלוקים וגו' פרו ורבו ומלאו את הארץ" וגו' ושם (ב, כא) שומעים אנו מפורש את הצו הראשון: "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו" וגו' - צו שהניח את היסוד של בית-משפחה, וממנו הושתת העולם, והיא המצוה הראשונה הכתובה בתורה. וצו זה מחייב את האנושות כולה. כלומר גם את בני נח, כפי דרשת חז"ל בסנהדרין (נט, ב) עה"פ "ואתם פרו ורבו" עיי"ש. ובסמ"ק בריש עשה קפג, כתוב:

שם ד"ה לישא ומהרש"א שם ד"ה לא תהו. אבל בשאלתות לוזאת הברכה (סימן קסה) כתוב מפורש שכן נצטוו על פו"ר וז"ל: דמחייבין דבית ישראל למינסב נשי ואולודי בני ומיעסק בפו"ר וכו', ולא מיבעיא ישראל, אלא אפילו עכו"ם מיפקדי אפריה ורביה, דכתיב ואתם פרו ורבו. וראה בעמק שאלה שם שציין לרש"י הנ"ל ביבמות (סב, א) ותוספות חגיגה שם, ועיין שם בכל הקטע (אות ב). ויש להוסיף שגם מלשון הריטב"א לכתובות (ז, ב) ניתן אולי לדייק שיטה זו, שכן כך כתוב שם: שמברכין וכו' על העריות וכו' על כן ברכה

(*) האם עכו"ם מצווה על פריה ורביה? מגמ' סנהדרין שם (נט, ב) מוכח שלא מצוה, כיון שבין ד' מצוות המפורטות שם לא מנו מצווה זו. וראה שם (נט, א) - והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח וכו', ועיין שם בתוספות ד"ה והא. אבל מרש"י ליבמות (סב, א) ד"ה בני נח מישתמע שסובר שכן נצטוו עליה, וז"ל: בני נח בני פריה ורביה ניהו, דכתיב ויאמר להם פרו ורבו. וראה תוספות שם ד"ה בני פו"ר. וכן מוכח מרש"י חגיגה (ב, ב) ד"ה לא תהו בראה - לא ברא הקב"ה את הארץ להיות בלא יישוב, אלא לשבת יצרה. ועיין תוספות

שירותא דצלותא

עדים ואח"כ תהי' לו לאשה, שנאמר - כי יקח איש אשה ובא אליה. וראה מגיד משנה שם הלכה א, וטור אה"ע סימן א ומכאן להלכה פסוקה בשו"ע אה"ע סימן א.

החינוך (מצוה א) כותב: "משרשי מצוה זו - יהי' העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב - לא תהו בראה, לשבת יצרה. והיא מצוה גדולה שבסבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת" וכו'.

ב. הפתגם הידוע "מנהג ישראל תורה", אשר לעיתים קובע את ההלכה והמסתמך בעצם על מאמרם ז"ל "מנהג מבטל הלכה" שבמסכת סופרים (פרק יד הלכה יח), בא לידי ביטוי ביותר כאן - בסדר נשואין, מפני שהמנהגים שאנחנו שומרים עליהם בעריכת הטכס, רובם מוצאם מתקופת קבלת התורה, במעמד הר סיני: וכך כותב על נקודה זו בעל התשב"ץ, רבינו שמשון בר צדוק, תלמיד מהר"ם מרוטנברג ז"ל, ובשמו הוא כותב בספרו הנודע בשם "תשב"ץ הקטן" סימן תסד, שם סופר ומונה את המנהגים שנשתמרו בידינו בסדר נשואין ומשוה אותם אחד אל אחד עם אותם מנהגים של קבלת התורה וז"ל:

"נקוט האי כללא בידך - כל המנהגים של חתן וכלה אנו למדין מן התורה (כלומר - משעת קבלת התורה) שהי' מראה

עצמו כחתן נגד כלה שהם ישראל" וכו'. הר"ם ז"ל אומר - כי מה שאומר החתן הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל, לפי שמצינו בהרבה מקומות שאירס הקב"ה לישראל בתורה, וכל אותן אירוסין ונשואין וכתובה שאנו עושין וכו' לכך מתחיל החתן באות ה, הרי את, כנגד ה' חומשי תורה וכנגד ה' דברים שנתינת טבעת מביא (יכולה להביא): לנשואין, לגיטין, לחליצה, ליבום, למיאון, ולפי שהתורה מתחלת בב' (בראשית) לפיכך הכתובה מתחלת בב' (ביום פלוני).

וכמו שהיו במתן תורה ז' קולות דכתיב הבו לה' בני אלים (מזמור כט שבתהלים), כנגדן תיקנו ז' ברכות, וכמו שיש בעשרת הדברות י"ד אזכרות, כך יש שבע ברכות (בתחילת הברכה ובסיום כל ברכה). וכמו שהיו נ' ימים מיציאת מצרים עד מתן תורה (ימי הספירה - מפסח עד שבועות) כמו כן הכתובה נ' שקלים דכתיב כסף ישקול כמוהר הבתולות, ואמרו רבותינו ז"ל זהו נ' שקלים. וכמו שהתענו בו ישראל, כמו כן החתן מתענה, ובמתן תורה היו נשואין דכתיב אהבת כלולתיך וכו' וכו' וכמו שנאמר ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם בידו אלי - כך החתן חותם ונותן הכתובה מידו וכו', עיי"ש ובסימן תסה עד הסוף.

ג. לפנינו יתבארו ויתלבנו היסודות של כל מנהג ומנהג, עד כמה שהצלחנו לברר המקור הראשון - בהלכה,

לישא בקדושה וטהרה), נוסף על עצם המצוה, שגם עכו"ם נצטוו עליה.

זו אינה אלא בענין קדושה, על שקידשנו הקב"ה יותר מעכו"ם בענין פריה ורביה (כלומר -

שירותא דצלותא

טבעת הקדושין, סעודת הנשואין - אינהו
ואביזרייהו - לכל פרטיהם ודקדוקיהם
המרובים.

באגדה ובקבלת האר"י ז"ל, שיסודה בזהר
הקדוש. נוסף על זה ניסינו להבהיר ענינים
יסודיים, כמו: הצום, כוס החופה, הכתובה,

פרק א

השבת שלפני החתונה

עליה לתורה

ומתפלל. והא לך יוצר לשבת שלחופה לכבוד
החתן ושושביניו וכו', וראה שם הפיוטים
שנאמרו לכבוד המאורע המתחלקים:
ליוצרות, אופן וכו', וכולם מיוסדים על
פסוקים ומאמרי חז"ל, וכן "רשות לחתן מר"
שמעון הגדול, "רשות לשושבין החתן"
ו"רשות לשושבין הכלה", וכן "זמר אחר לר'
יוסי קמחי" שהיה נאמר לפני "שהשמחה
במעונו" בברהמ"ז.

במיוחד יש להעיר על שורת ברכות
המתחילות "יברך" "יברכם".

מספר המנהגים לר"י טירנו מתברר, שאמרו
לכבודו "נשמת כל חי" בנוסח אחר, וצויין
שם כ"נשמת החתן", ומתחיל "נשמת ישרים".

באור זרוע (ח"ב סימן תסד) מדובר גם
על קריאת הפטרה מיוחדת לכבוד
החתן במקום הפטרת השבוע, אבל לא נתברר
איזו היא. אבל מצינו אותה ברוקח (סי' שנה)
והיא "שוש אשיש", (ישעיהו סא), היא
הפטרת נצבים. ודרך אגב שומעים אנו שם
שהוא מנהג מתקופת הגאונים, וז"ל: כמו
שכתב במעשה הגאונים בסימן צא - במגנצא

בשבת שלפני החתונה עולה החתן
למפטיר, ואחרי הקריאה שר החזן
לכבודו את הפיוט "אחד יחיד ומיוחד, אל
נדרש לבר לבב אשר שואל, אך טוב
לישראל", והנשים שב"עזרת נשים" של בית
הכנסת זורקות עליו אגוזים, שקדים וצמוקים
- לסימן טוב. אחרי התפלה מלוים אותו
לביתו, איפה שמקדמים את פני האורחים
בקידושא רבא - איש כפי יכולתו.

לפני שננסה לברר את מקור המנהג,
כשלעצמו, עלינו להדגיש, שגדול היה
הכבוד שחלקו לחתן בתקופת רבותינו
הראשונים ז"ל, אולם במרוצת הזמן כמה
מהמנהגים בטלו ואין זכר להם, ויש
שנשתמרו - בשנויים - כמו זה שלפנינו.
במחזור ויטרי (עמוד תקצג) כתוב: ובשבת
שחרית לאחר שהשלים הסדר עם הצבור,
הולך לבית הכנסת ושושביניו אחריו ומתעטף
בציצית ויושב בצד הארון (הקודש)
והשושביניו יושבין להם סביבותיו. ולאחר
שקראו פסוקי זמרה, עומד שליח ציבור

שירותא דצלותא

הזה ישמחך בבנים ובבנות וכו'. משחרב בית המקדש התקינו שיהיו חתנים ואבלים הולכין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואנשי המקום רואין את החתן ושמחים עמו וכו'.

וראה שם בביאור הרד"ל שכתב בשם ספר שבט יהודה, שמאמר זה של פרקי דרבי אליעזר מתאשר "בדברי הקאנסול הרומי שסיפר מענייני בית המקדש", מאמר זה מובא גם במסכת סופרים (פרק יט) בשם רבי אליעזר בן הורקנוס והוזכר אצל כמה ראשונים וראה: רא"ש למועד קטן פרק ג סימן מו, טור יו"ד סימן שצג, תורת האדם (נתיב כב ח"ב), מנורת המאור לר"י אבוהב סוף סימן רטז, מרדכי למועד קטן, וספר כפתור ופרח (פרק ו).

אמנם בפרקי דרבי אליעזר לא נתברר אם הכוונה לשבת שלפני החתונה, ומסתבר שהכוונה לזו שלאחריה, אבל במהרי"ל (הלכות תשעה באב), מובא המנהג ביחס לשבת שלפני החתונה, אלא ששם מדובר על מסבה דומה שהתקיימה בליל "שבת חזון" וז"ל: "מהר"י סגל עשה "שפינהוולץ" (המעשה מובא במג"א לאו"ח סי' תקנג ושם כתוב "שפיעל הלץ", "חו שקורין פאר שפיעל" - במחצית השקל למג"א שם) לבנו הר"ר שמעון, בעודנו נער, בשבת ו' אב, והיה האב (מהרי"ל ז"ל) לבוש קטא של שבת לבד לכבוד בנו והחתן לבוש כל בגדי שבת, וכל הקהל הלכו אצלו ושמחו עמו אחר הסעודה ביין ובפירות כמנהג בכל ליל שבת דקודם שבת הנשואין".

נודמן חתן (כלומר - בשבת של שבעת ימי המשתה) ליושע ואמרו וידבר דוד, ודחו שוש אשיש, הענין הוזכר בקיצור גם במהרי"ל, וז"ל: ואיזה הפטרה של חתן דוחה אותה או שהיא נדחת מפני אחרת, ראה לעיל. גם במנהגי ר"י טירנו הוזכר המנהג, וכשלעצמו הוא מנהג אשכנז ומביאו עוד אחד מהראשונים, ר' יצחק בן מה"ר מאיר מכדורא, תלמיד מהר"ם מרוטנברג ז"ל, בין ה"מנהגים של כל השנה מאשכנז" שנקבצו ופורסמו בחורב משנת תש"ח (מכתב יד).

פיוטים לכבוד חתן הוזכרו גם בשו"ת הרשב"א ח"א סימן תסט.

ומכאן לעניננו:

המנהג שלפנינו, שבעצם הוא מושתת על מדת "גמילת חסד", נובע ממנהג קדום, מתקופת שלמה המלך. וראה כתובות (ח, א) ברש"י בד"ה שמח תשמח, המפרש שם כונת ברכות נשואין, וז"ל: שהכל ברא לכבודו אינה מן הסדר, אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד, זכר לחסדי המקום שנהג עם אדם הראשון וכו' וברכה זו לכך נתקנה וכו' - וראה סידורנו חלק א עמוד ה בעמק ברכה שם, שורה ז. וכך מסופר בפרקי דרבי אליעזר (פרק יז): ראה שלמה שמדת "גמילות חסדים" גדולה לפני המקום, וכשבנה בית המקדש, בנה ב' שערים, אחת לחתנים ואחת לאבלים ולמנוודים. והיו ישראל הולכים בשבתות ויושבין בין שני שערים הללו. והנכנס בשער חתנים, היו יודעים שהוא חתן והיו אומרים לו - השוכן בבית